

mo prava Slovenaca u Italiji danas, s lakoćom zaključimo da ih je većina bila ozakonjena u dvogodišnjem mandatu SVU i da u sljedećih pola stoljeća većih pomaka nije bilo. Barem je u početku SVU bila pripravna na dijalog i neke ustupke, međutim, tada je u komunističkom radikalizmu još prevladavalo načelo sve ili ništa, što se u politici najčešće završava onim krajnjim.

Možda ne bi bilo suviše posebnu pozornost posvetiti pitanju u kojoj su mjeri zamjerke slovenske strane na račun SVU bile opravdane, a i u kojoj je mjeri djelovala u skladu s ovlastima koje po međunarodnim konvencijama vrijede za vojno okupirana područja do provedbe odluka mirovnog ugovora. Višekratne slovenske zamjerke, primjerice da je SVU jednostavno odbila ponuđenu ruku, pojednostavljene su i uvažavaju stajalište samo jedne, slovenske strane.

U pretjerano jednoznačnom prikazivanju zadnjih slovenskih pola stoljeća ljudi vrlo često zaboravljaju da je razvoj Primorske u godinama neposredno nakon II. svjetskog rata drugačiji nego u središnjoj Sloveniji. S isticanjem tih razlika te različitih interesa ljudi i političkih skupina u Primorskoj, autorica je nesumnjivo pokazala da su suviše bilo kakve stereotipne ocjene, danas tako prisutne u usijanim glavama, koji pristupaju tadašnjim događajima sa stajališta današnje političke situacije, a ne kao davno minuloj stvarnosti.

Aleš Gabrič

JELKA RADAUŠ RIBARIĆ, ŽENSKA NARODNA NOŠNJA U ISTRI, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb; Istarsko književno društvo »Juraj Dobrila« i »Josip Turčinović« d.o.o., Pazin, Pazin 1997., 416 str.

Stoljećima je narod stvarao svoju tradicijsku kulturu i razvijao oblike rukotvorstva među kojima je najznačajnija narodna nošnja. Satima i satima, danima i noćima žene su uz preslicu ispredale niti, krojile, šivale i vezle najljepše uzorke nošnji i drugih tekstilnih predmeta. I djevojčice su prije navršene desete godine počinjale plesti čarape za svoje najbliže, s 15 godina plele su ih za budućeg muža i darivanje svatova, a vezle su i ukrašavale svoju buduću nošnju.

Nakon niza stoljeća, u kojima je domaća izrada bila jedini način da se pribave ti predmeti, od polovine 19. st. industrijska roba potiskuje domaću i uzrokuje njezino nestajanje. Prikupljajući prije 50 godina podatke o nekadašnjoj nošnji, često od starića koje su je u mladosti nosile ili o njoj sve znale od majke ili bake, Jelka Radauš Ribarić prikupila je građu za knjigu koja je trebala biti spomenikom toj stvaralačkoj vještini i umjetnosti prijašnjih generacija. Knjiga je konačno tiskana, 50 godina nakon prvih terenskih zapisa, no ne može se o njoj govoriti isključivo pohvalno, kako bi trebalo, nego ju najbolje prikazuje koncizna i duhovita istarska izreka: *Je, ma ni!* Time se potvrđuje vrijednost ali i diskretno prigovara slabostima.

U svakom slučaju riječ je o knjizi kakvu bi si poželio svaki autor, knjizi kakva je potrebna ne samo istarskoj nego i hrvatskoj kulturnoj javnosti, ali koja još nije trebala biti objavljena dok nisu otklonjeni propusti koji umanjuju njezinu vrijednost. Oni su u manjoj mjeri nastali greškom autorice, a više propustima, neznanjem i nesavjesnim

radom suradnika na njezinu ostvarenju. Kako je ova knjiga lijep primjer korištenja arhivske građe i stare literature opravdano je njezino prikazivanje u arhivističkom zborniku.

Bilo bi preopširno nabrajati i iscrpno obrazlagati vrijednosti, ali se mogu ukratko spomenuti. Obrađuje temu iz nekadašnjeg seoskog života, stvaralaštvo koje je već u doba autoričinih zapisa bilo gotovo nestalo i sigurno je da se u takvu obliku i opsegu više nikada neće pojaviti. Izgledom je to reprezentativna knjiga povećeg formata i opsega, kvalitetne opreme i tiska, s obiljem ilustracija i sažecima, na talijanskom i engleskom.

Osnovni sadržaj knjige čini tekst doktorske disertacije s dopunama u tekstu i s ilustracijama. Tu počinju prigovori. Na strani 251 autorica kaže da su od 1964. g., kada je napisana disertacija, ... *objavljeni radovi koje se nije smjelo mimoići, nova literatura, koju je u raspravi trebalo navesti. To sam učinila.* Nažalost, to nije učinjeno, i više značajnijih radova nije navedeno. Uključeno je dvadesetak radova, od čega 9 autoričinih. Uključeni su uglavnom radovi koji ukazuju na sličnost tek jednog detalja iz kroja nošnje, a izostavljeni važniji radovi o nošnji. Nisu spomenuti ni radovi o neopisanoj nošnji sjeverozapadne Istre. Još je gore što je izostavljen opis bitnog dijela nošnje - čarapa, iako je u jednom novijem tekstu bilo podataka koji se nisu smjeli izostaviti. Na to nisu ukazali ni recenzenti, ali je kao »nezaobilazan« spomenut tekst recenzenta o glagoljskim spomenicima.

Opisu košulje, koja je ipak samo donji dio odjeće, tek malo vidljiv na prsima i zapešću, posvećeno je 14 stranica i enormno velik broj fotosa i crteža krojeva. Temeljito se opisuju i krojevi rumunjskih i drugih košulja (rumunjska se opisuje na dvije stranice), a o istarskim čarapama napisano je tek nekoliko rečenica i uključena samo jedna fotografija. Ako autorica nije o njima imala građe trebala je to učiniti prema novijem radu Zlatka Mileusnića: *Ornamentika pletenih čarapa u fundusu Etnografskog muzeja Istre u Pazinu*, objavljenom u uglednom zborniku HAZU (koji treba poznavati svaki etnolog) 1983. godine. Koliko bi spominjanje toga rada bilo korisno vidi se iz činjenice da se u knjizi o nošnji spominje samo par naziva ukrasa čarapa, a Mileusnić u svom tekstu uz 13 crteža uzoraka donosi čak 64 njihova naziva. Njegov tekst nije opsežan, ali navodi sve najbitnije podatke i utvrđuje da su čarape, ne samo u Istri, bile iznimno važan dio narodne nošnje i to ne samo po funkciji nego i po ukrasu i ornamentici. Donosi 8 fotografija od kojih su barem dvije trebale biti uvrštene u knjigu o nošnji. Ne samo da čarape nisu opisane nego se spominjanjem bosonoge pastirice (str. 80) gotovo želi dokazati njihovo nepostojanje i ... *bijedne mogućnosti u odijevanju stanovništva*, što ne odgovara istini jer slučaj koji spominje nije pravilo nego iznimka.

Nije bolje prošao ni najtipičniji dio južnoistarske nošnje, a to je *facol rakamani*. Opisan je u okviru ostalih pokrivala za glavu, ali je više teksta i ilustracija posvećeno sličnostima s drugim krajevima i državama nego istarskom *facolu*. Da je autorica iskoristila dio svoga izlaganja i dijapozitivima sa savjetovanja o *facolu* u organizaciji Zajednice općina Rijeka 1978. g. bio bi to vrijedan doprinos poznavanju *facola* i ne bi izgledalo da je on vrijedan tek radi uspoređivanja s drugima. To savjetovanje o *facolu* trebalo je spomenuti i radi obimne dokumentacije i ideja drugih autora za stvaranje replika te uključenje u turističku ponudu.

U novijoj literaturi trebalo je spomenuti i tri teksta objavljena u časopisu *Jurina i Franina* 1993. g. jer ne govore samo o nošnji i njezinu kroju nego i o mogućnosti izrade replika za potrebe folklornih društava kao i za turističku ponudu.

Da je bolje korištena literatura o nošnjama moglo se na osnovi novijih radova dati barem nekakav opis nošnje bivše Bujštine pa to onda ne bi ostalo neobrađeno zato što ... *ne raspoložemo nikakvim podacima...* (str. 43).

Autorica nije morala citirati tekstove iz novijih objavljenih radova ali je trebala barem navesti u popisu literature njihovo postojanje. Isto tako objavljeno je nekoliko radova koji dokazuju netočnost imena Istrorumunji. No, autorica upućuje samo na jedan rad i to u bilješki na str. 126, gotovo kao nebitan podatak. Ako sama autorica na str. 126 piše da su za Istrorumunje nazivi Rumunj i rumunjski ... *novijeg datuma uneseni preko škola*, u interesu znanstvene istine ne bi ih trebala navoditi. Ako već ne želi spominjati točan naziv Rumeri, onda može barem govoriti o Vlasima, te ne spominjati »istrorumunjsko« ili »crnogorsko« selo. To su istarska sela u kojima žive potomci rumerskih i crnogorskih doseljenika.

Ovakav čudan odnos vidi se u više autora: znaju da nešto ne odgovara znanstvenoj istini, ali to inercijom i dalje pišu. Spomenuta bilješka iz ove knjige to još bolje osvjetljuje. U njoj se kaže: *U posljednje vrijeme vode se među znanstvenicima i polemike oko naziva istrorumunja/istrorumera*. Potom upućuje na časopis *Annales* i dodaje: ... *u kojem se jedna grupa znanstvenika bavi tim pitanjima i međusobno polemizira*. Prije svega »istrorumunji« se ne piše malim slovom. Zatim, tu nije riječ ni o kakvoj polemici nego je uredništvo, bez ikakva komentara, stavilo u posebnu skupinu nekoliko referata. Ni jedan tekst iz te skupine ne polemizira s nekim drugim tekstom. Samo jedan tekst pod naslovom: *Postoje li Istrorumunji?* analizira netočnosti toga naziva i kao prvi argument navodi str. 119 i 120 autoričine doktorske disertacije koja je već davne 1964. g. spominjanjem literature iz 17. st. upozorila na točan naziv Rumeri. Stoga je jako čudno da autorica nije u ovoj knjizi, nakon što su se tiskali i novi radovi o točnosti imena Rumeri a netočnosti imena Istrorumunji i Rumunji, nije ispravila navode u disertaciji. Čak i autori koji su prije desetak godina bili žestoki zagovornici imena istarski Rumunji danas to ime pišu pod navodnicima (»Rumunji«) čime prihvaćaju da je to navodno ili takozvano ime, a autorica ne čini ni toliki ustupak znanstvenoj istini da stavi navodnike. Čak i agresivni rumunjski znanstvenici ne rabe više termin Rumunj nego Istrorumunj. Bar zbog pomisli na novije parole: *Pravoslavlje od Vladivostoka do Knina* i *Rumunji od Moldavije do Švicarske*, trebalo bi se držati istine i spominjati samo Rumere. Naprotiv, može se čak pomisliti da autorica nastoji prikriti prvi podatak o spominjanju toga imena jer u disertaciji ga bilježi, a u ovoj knjizi ne spominje u popisu literature nego tek prikriveno u bilješki navodi Irene Della Crocea i njegovu knjigu. Zašto?

*

Ove greške i netočnosti u tekstu manje su uočljive prosječnom čitatelju, koji obično najprije gleda karte i ilustracije, koje imaju još više grešaka i svakome su uočljive. Za većinu njih možemo pretpostaviti da su posljedica loše obavljene korekture, a karte nije crtala autorica.

Karte obiluju raznim greškama koje su znak nepažnje, i uz malo truda mogle su se izbjeći. Na primjer, uz kružić koji označava Rapanje na svim kartama napisano je točno ime, a na jednoj stoji ime Savičenat, pa odmah do njega drugi kružić i Svetvinčenat. Roverija nije mjesto nego područje. Na karti pogrešno je napisano Selo Rovinjsko i Mlun Veli, a na tabeli I i u tekstu napisani su točno. Selo Ruhci javlja se u još dva pogrešna oblika: Rušci i Rusci.

Na karti 01 je podjela Istre na područja tipova nošnja. Granice su načinjene proizvoljno i nisu u skladu sa zemljopisnim (a time i ambijentalnim) područjima. U podjeli se trebalo osloniti barem djelomice na granice crkvenih župa, nekadašnjih političkih i sudbenih kotareva, katastarskih općina, pa čak negdje i na granice austrijske i mletačke Istre.

Ćićarija je označena kao I. područje i pogrešno je uz njenu granicu vezan Roč kao i nepripadajući krajevi. Sjeverozapadni dio (Bujština) nije označena brojem, a u granicu je uključen i Buzet iako tamo ne pripada. Rovinjština je pogrešno u području V. i VI. kao da pripada Peroju i Vodnjanu. Netočno je postavljena granica srednje i zapadne Istre, te južne prema zapadnoj uključenjem područja ispod Lima.

U znanstveno-stručnom pogledu najteže su greške koje se vide tek usporedbom teksta i karte 01 jer pokazuju manipuliranje s činjenicama. Tako je selo Rapanji u južnoj Istri na karti i u popisu kazivača, kao i u tekstu na str. 44, a potom se nošnja zapadne Istre potpuno pogrešno opisuje prema nošnji iz Rapanji. I Kanfanar je na karti 01 u zapadnoj, a u tekstu (str. 150) u južnoj Istri. Motovun i Brkač su na karti u srednjoj, a pri opisu nošnje (str. 45) u zapadnoj Istri. Sveti Petar u Šumi po karti je u srednjoj, a po popisu kazivača u zapadnoj Istri. Tinjan i Jakovici su u zapadnoj (i čak se košulja iz Červari uzima kao primjer zapadne nošnje), a pripadaju srednjoj Istri.

Uz nepouzdanu podatke vezane uz karte još više grešaka ima u legendama fotografija i crteža. Na primjer: uz sl. 104 piše da ju je 1954. g. snimio R. Kosinožić, koji, vjerojatno, tada nije ni bio rođen. Fotos 33 nije mogla snimiti autorica 1945., ako je u Istri počela istraživati tek 1946. godine. Uz sl. 42 piše da je *facol* iz početka 20. st., a u talijanskoj verziji iz 19. stoljeća.

Pored toga što su uz fotografije netočni podaci (pa nekoliko navedenim primjera izaziva sumnju u sve ostale) mnoge od njih ni sadržajno ne daju adekvatnu informaciju. Čak ni ja, kao etnolog i poznavatelj istarske nošnje, ne mogu vidjeti kakvu mi informaciju daje poneka fotografija (npr. 8 jednobojnih pojaseva) a kako će tek nešto vidjeti drugi čitatelji. Čini se da je pri izboru fotografija jedino postojala želja za raskoši pa nije bilo bitno hoće li se malom fotografijom prikazati značajan element a velikom nebitan. Pored toga, uglavnom su primjeri izvan Istre prikazani raskošnije. Od 214 fotosa i ilustracija čak 54 (ili preko 25%) ne odnosi se na istarsku nošnju, što ne bi trebalo biti. Tome treba dodati nepotrebno ponavljanje fotosa uz završno razmatranje.

Sve dosad nabrojene greške uočene su tek površnim čitanjem, a kada bi se temeljito analiziralo knjigu njihov bi broj bio daleko veći. Posebno bi se to vidjelo kada bi se uz svaki muzejski predmet stavio inventarski broj (što nije učinjeno).

Zbog grešaka u kartama i legendama s oprezom dvojim o kvaliteti i cijelog teksta. Neke činjenice slabije poznajem i o njima neću dati ocjenu, iako sumnjam u točnost, no mogu navesti primjer ženske košulje iz Červari (a ne Jakovici kako piše u knjizi) koju sam ja otkupio za Pazinski muzej, koju autorica navodi kao dokaz o zapadnoistarskoj nošnji, iako pripada srednjoj Istri. Na str. 46 je fotografija 31a i predmet iz Jakovici, a uz to odmah u tekstu pogrešno spomenuto ime Jakovići. No, i sav ostali tekst je pogrešan: *Takav bijeli kamižot nađen je još g. 1961. u selu Jakovići kod Tinjana u zapadnoj Istri te se čuva u muzeju u Pazinu.* Međutim, iz Knjige inventara dolaze drugi podaci: *Takvu bijelu košulju otkupio je Etnografski muzej Istre u Pazinu od Antuna Brečevića iz Červari kod Jakovici.* Dakle, netočan je naziv predmeta, nazivi mjesta, podatak da je predmet nađen (valjda na cesti ili smetlištu!) jer je on s

poštenom namjerom otkupljen radi utvrđivanja znanstvene istine a ne radi manipulacije u ovoj knjizi i dezinformacija. Predmet ne potječe iz zapadne Istre i ne može biti dokaz za postojanje te nošnje. Nije rađen od lana nego od konoplje, pa se stoga ne može uspoređivati ni s lanenom košuljom Čićarije.

Moglo bi se reći da su sve greške u ovoj knjizi najvećim dijelom posljedica nestručnosti recenzenata i nesavjesne korekture. Nju je trebao obaviti poznavatelj Istre i nošnje pa bi mnoge greške bile otklonjene. Usto, izdavači nisu shvatili razliku između doktorske disertacije (kojom kandidat potvrđuje sposobnost znanstvene obrade i korištenja literature radi dobijanja znanstvenog zvanja) i knjige, koja treba donijeti znanstvenu istinu i točne podatke, ali ipak na popularniji način, prihvatljiv manje stručnim čitateljima. Ovako se ne zna za koga je ova knjiga pisana: za stručnjake je nedovoljno pouzdana, a za manje stručne nedovoljno čitka i prihvatljiva. Mogle su u njoj ostati i neke teže čitljive postavke iz disertacije, ali su one mogle biti jedino u bilješkama. Razmišljanja o sličnostima prije nego što smo upoznali svoje posebnosti potpuni su promašaj. To je posebno uočljivo u zaključnoj raspravi koja je promašaj za mene etnologa, a kamoli za druge čitatelje.

Očekivalo bi se da će zaključak dati analizu istarske nošnje u najbitnijim elementima, istaknuti posebnosti i vrijednosti, predložiti novi život i primjenu, a napisan je tekst o klinastom ruhu. To je znanstveno vrijedan rad, ali mu nije mjesto u ovoj knjizi (cijeli je tekst opterećen opsjednutošću jednim krojem). Čitatelj knjige o istarskoj nošnji ne želi informacije o Africi, ali ga zanimaju i čarape i *facol*. Želi čuti o njima a neka na drugom mjestu bude objavljen tekst o arheološkim spomenicima, tkalačkoj daščici s Baltika ili loncu iz Šopronja. Pojednostavljeno rečeno: to je kao kad bi se u turističkom vodiču Istre spomenuo ovčji sir i onda počelo objašnjavati njegovu sličnost sa sirom iz Australije, Kavkaza ili iz Tibeta. Kada se tome doda i neproduktivno ponavljanje ilustracija uz zaključni dio, umjesto da su date samo jednom uz trostupačan slog, vidi se loša realizacija ove knjige. Stoga me nije iznenadilo kada sam čuo komentar: *Nikada nisam ovako debelu knjigu tako brzo pročitao i neću poželiti da je opet uzmem u ruke*. Kao etnolog vezan uz istarsku etnografiju i ja mogu reći da je nakon pisanja ovoga prikaza neću uzimati u ruke nego ću se vratiti tekstu disertacije iz 1964. g. koja je svim etnologima služila ne samo za upoznavanje istarske nošnje nego i općih značajka Istre kao najbolji i nezaobilazan udžbenik.

Umjesto usporedba s pojavama iz cijelog svijeta daleko bi bilo vrjednije da je u knjizi obrađena uloga nošnje u svakodnevnom životu i običajima i vjerovanjima, njezino spominjanje u usmenom narodnom stvaralaštvu, uloga u održanju folklorne tradicije, u raznim suvremenim manifestacijama i turističkoj i suvenirskoj ponudi. Ukratko, da to bude knjiga o istarskoj nošnji i istarskom prostoru. Takva knjiga postaje spomenik istarskoj kulturnoj tradiciji a ova to je, *ma ni!*

dr. Josip Miličević